

*Деян Айдачич
(Сербія)*

МИХАЙЛО ГУЦЬ
(До 50-річчя наукової діяльності)

Гуць Михайло Васильович – кандидат філологічних наук (1970), професор (1998), член Національної спілки журналістів України, член Правління товариства «Україна – Сербія».

Народився М. Гуць 11 червня 1930 року в підкарпатському селі Янівка Долинського повіту на Станіславщині (нині с. Іванівка Рожнятівського р-ну Івано-Франківської області) в селянській родині. У 1950 році закінчив Рожнятівську середню школу і в тому ж році вступив до Чернівецького університету (нині ім. Юрія Федьковича) на українське відділення філологічного факультету, який закінчив у 1955 році.

Навчаючись в університеті, він обрав тему для своєї дипломної роботи «Ідейно-художній аналіз драми Михайла Старицького “Оборона Буші”». Щоб краще висвітлити цю тему, сумлінний студент вирішив ознайомитися з усією творчістю письменника. По МБА йому прислали книжки з Києва. Серед них була й знаменита збірка перекладів сербських народних пісень, здійснених М. Старицьким під назвою «Сербські народні думи і пісні», що вийшла в Києві 1876 року. Ця книжка так захопила юнака, що фактично вирішила його майбутню долю як науковця-сербіста.

Попрацювавши три роки сільським учителем української мови та літератури в Путилівському районі Чернівецької області (1955–1958), М. Гуць восени 1958 року вступив до аспірантури Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, який очолював тоді Максим Рильський, у відділ фольклористики на спеціальність «сербський фольклор».

Навчаючись в аспірантурі під керівництвом відомого славіста, професора Московського університету Миколи Івановича Кравцова, М. Гуць досліджує сербські народні пісні, переклади їх українською мовою, їздить у фольклорні експедиції. Після закінчення аспірантури в 1961 році він – науковий працівник у відділі славістики, публікує низку праць у царині українського й сербського фольклору, керує фольклорною експедицією студентів Київського університету ім. Тараса Шевченка та Київської консерваторії ім. Петра Чайковського до Закарпаття. Та в 1966 році звільнений з роботи в Академії наук як «неблагонадійний».

З 1967 по 1988 рік працює редактором редакції української літератури видавництва «Радянська школа» (тепер «Освіта»), паралельно з редакторською роботою займається науково-педагогічною діяльністю. З 1988 по 1993 рік М. Гуць як член Національної спілки журналістів України – повністю віддається творчій роботі. З 1993 року працює викладачем української мови кафедри українознавства Київського військового інституту управління та зв'язку, де також читає лекції з української та світової культури. Разом з викладачами кафедри видає навчально-методичний посібник «Українське ділове мовлення» (1997) та «Російсько-український словник військово-технічних термінів» (1994) для курсантів.

З 1998 року – доцент, а згодом професор кафедри слов'янської філології та загального мовознавства Київського міжнародного університету.

Серед напрямків наукових досліджень М. Гуця виділяємо такі: українсько-сербсько-хорватські культурні взаємини, український фольклор, етнографія, українська література, методика викладання української мови. Ювіляр – автор близько 150 наукових праць, серед яких книжки: «Сербсько-хорватська народна пісня на Україні» (монографія) (1966); «Сербсько-хорватські народні пісні» (антологія), упоряд. тек-

стів, розвідки до розділів та прим. М. Гуця (1970), «Народні пісні з-над Дністра» у записах Євгенії Ярошинської (збірка). Упоряд. текстів, вступна стаття і прим. М. В. Гуця (1972), «Леся Українка. Життя і творчість у документах, фотографіях, ілюстраціях: Альбом» (у співавторстві з Н. Л. Россошинською) (1979, 1986), «Василь Стефаник: Альбом» (1983), «Українська мова у професійному спілкуванні. Посібник» (у співавторстві з І. Г. Олійник, І. П. Ющук) (2004), «Українська мова у діловому спілкуванні» (2005).

Автор українських перекладів сербських народних пісень: історичних, ліричних, календарно-обрядових (увійшли до антології «Сербсько-хорватські народні пісні»).

Серед розмаїтих наукових праць М. В. Гуць найбільше уваги приділяє фольклористичним зв'язкам українського народу з південними слов'янами, зокрема сербами й хорватами. У цій царині його праці надруковані українською, сербською, болгарською і російською мовами. Вони дістали високу оцінку з боку українських, сербських, хорватських, польських та інших науковців.

Особливо високо оцінені його книжки «Сербсько-хорватська народна пісня на Україні» та «Сербсько-хорватські народні пісні».

Стисло розглянувши наукову літературу, присвячену сербським і хорватським пісням у зв'язку з Україною, науковець констатує, що сербські й хорватські народні пісні багато в чому подібні до українських, що зумовлено певними чинниками: «Тісні зв'язки українців з іншими слов'янськими народами, зокрема з сербами і хорватами, спільність їх походження, територіальне сусідство і особливо подібні історичні умови боротьби за своє соціальне та національне визволення зумовили ідейно-художню спорідненість їх епосу» (с. 23). Ця думка яскраво наголошується навіть у вдало дібраних епіграфах до кожного з семи розділів монографії.

Тема, яку розкриває автор у монографії, актуальна і в науці мало досліджена. Це перша солідна наукова праця про переклади сербської й хорватської народної пісні в Україні, підсумок багаторічної і сумлінної праці М. В. Гуця, який зібрав, систематизував і науково осмислив великий матеріал (друкований і рукописний), простежив еволюцію в перекладах сербської й хорватської народної пісні в Україні від найраніших (30-х років XIX ст.) аж до найновіших – 60-х років XX ст.

З тих численних перекладів, які наводяться в книжці, бачимо, як у різні часи змінювалися погляди на переклади, як по-різному розуміли перекладачі відтворення оригіналу залежно від пануючої в ті часи школи перекладацького мистецтва, а також від індивідуального таланту перекладача.

У центрі уваги дослідника-перекладача перебувають і переспіви сербських і хорватських народних пісень М. Шашкевича, Я. Головацького, А. Метлинського, І. Рудченка, М. Старицького, О. Навроцького, І. Франка, В. Поліщука, М. Рильського, Л. Первомайського, Я. Шпорти та ін.

Уперше в науковий обіг вводиться ціла низка невідомих перекладів і призабутих першодруків.

Серед перекладів, що тут досліджуються, першість правомірно посідає героїчна тема, оскільки вона переважає в історичному фольклорі сербського народу, крім того, українські письменники, які перекладали сербські народні пісні, були передовими для свого часу і відбирали для перекладу такі зразки, які мали яскраве суспільно-громадське значення і були співзвучними з українським народним героїчним епосом.

Цікавими видаються спостереження дослідника над майстерністю перекладів сербських народних пісень, вплив на переклади сербської народної поезії українського фольклору, відповідність перекладу оригіналу тощо.

Заслуга науковця і в тому, що він врахував успіхи, багату традицію в галузі перекладу в Україні. Віковий досвід у даній

галузі може бути корисним для сучасних перекладачів. Це питання актуальне ще й тому, що дехто й сьогодні намагається заперечувати будь-які традиції в перекладах і вибудовує концепції, які часом тільки збіднюють переклади. М. Старицький, І. Франко, М. Рильський, як видно з монографії «Сербсько-хорватська народна пісня на Україні», повинні служити прикладом для сучасної перекладацької практики.

Дослідник до певної міри аналізує й теоретичні досягнення в галузі перекладу, зокрема докладно висвітлює в цьому плані спадщину Івана Франка.

Як засвідчує монографія, своєрідним явищем в українській літературі було використання нашими письменниками тем, мотивів і образів сербських, хорватських і болгарських народних пісень (Т. Шевченко, Ю. Федькович, І. Франко, С. Воробкевич, Леся Українка та ін.). Їхні твори ввібрали в себе тематичне й ідейне багатство та художні барви південнослов'янських народних пісень, чим збагатили й українську літературу.

Українських письменників приваблювала пісенна творчість південних слов'ян передусім своїм високим патріотизмом, глибоким ліризмом і поетичною красою.

Монографія «Сербсько-хорватська народна пісня на Україні» – серйозне історико-філологічне дослідження, яке висвітлює питання культурних зв'язків України із Сербією та Хорватією.

Ця наукова робота має безсумнівно й методологічне значення. Автор показує і виникнення перекладів, і їх характер. Переклади першої половини XIX ст. (М. Шашкевича, Я. Головацького, А. Метлинського) пов'язані з національним відродженням слов'янських народів – великої ваги суспільним явищем, яке не могло не привернути до себе якнайширшої уваги громадськості. Вони пов'язані з розвитком у слов'янських літературах романтизму, важливу роль у формуванні якого виконувала народна пісня.

Починаючи з другої половини ХІХ ст., українські письменники більше цікавляться епікою. У перекладах сербських пісень М. Старицького, Осипа Барвінського, М. Бучинського, О. Навроцького, І. Франка, М. Рильського, Я. Шпорти і Л. Первомайського переважають героїчні пісні про трагічні битви на Косовому полі, про легендарні подвиги Марка Королевича і безстрашних народних месників – гайдуків і ускоків, врешті-решт пісні новітніх часів, у яких відобразилася національно-визвольна боротьба південнослов'янських народів проти турецького поневолення в ХІХ ст.–початку ХХ ст.

Водночас не припиняється перенесення на український ґрунт і ліричних творів з яскраво вираженою сімейною та суспільно-побутовою тематикою (І. Рудченко, У. Кононенко, М. Бучинський, О. Навроцький, М. Старицький, І. Франко, В. Поліщук, Я. Шпорта, Л. Первомайський).

Цінним у книжці є «Додаток», де подано хронологічну таблицю, в якій систематизовано всі виявлені дослідником переклади й переспіви сербської народної поезії, котра допоможе майбутнім дослідникам і самим перекладачам наочно побачити, що в нас уже перекладено із сербської народної поезії.

Увівши в науковий обіг значну кількість невідомих фактів, автор у монографії розкрив нову сторінку історії фольклористичних зв'язків українського, сербського, хорватського й болгарського народів.

Монографія «Сербсько-хорватська народна пісня на Україні» і досі залишається єдиною книгою, повністю присвяченою долі сербської народної поезії в українській культурі. Хоча й не перекладена, ця книга була відома сербським фольклористам. Рецензії на неї з'явилися як в Україні (М. Коваль, Т. Руда, Б. Степанишин, М. Чернописький, І. Ющук), так і в Сербії (М. Мушинка, С. Суботін), у Хорватії, в Польщі (М. Лесів, К. Вроцлавський). Книга «Сербсько-хорватська народна пісня на Україні» дає широкий історичний контекст, пропонуючи

читачеві багато інформації про час і обставини, за яких українські діячі цікавилися народною поезією сербів. Автор досліджує умови їхнього видання, здійснює порівняльний аналіз оригіналу та перекладу або різних перекладів, наводить дані про ненадруковані рукописи перекладів пісень. Найбільшу частину своєї дослідницької роботи М. Гуць присвятив саме цій темі. Деякі праці Гуця опубліковані в сербських журналах та наукових збірниках, і тому його цитували в Сербії [Сербський фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях. 1837–2004. Матеріали до бібліографії, С. 26].

Про цінність і актуальність монографії М. Гуця засвідчує й те, що окремі її розділи передруковуються. Так, перший розділ книжки про ранні українські переклади сербських народних пісень у відповідній авторській редакції увійшов до першого випуску українсько-сербського збірника «Українська» (С. 137–159), що вийшов у Києві 2006 року (головний редактор – Деян Айдачич).

Процес засвоєння українською культурою багатьох скарбів сербського й хорватського фольклору, який окрилював поетичну музу М. Шашкевича і Т. Шевченка, наснажував М. Старицького та І. Франка, надихав Лесю Українку і М. Лисенка, чарував М. Рильського, в якого «дух підносився від гордої краси, від плачу дівчини – скорботної Косовки», продовжується. Свідченням цього є названа вже антологія «Сербсько-хорватські народні пісні», котра, як і монографія «Сербсько-хорватська народна пісня на Україні», охоплює великий історичний період – 30-і роки XIX ст. – 60-і роки XX ст. і містить кращі переклади народнопоетичної творчості наших побратимів, здійснені майже за півтора століття. Тут знаходимо і нові переклади, здійснені наприкінці 60-х років М. Гуцем та І. Ющуком. Всього у збірці 107 пісень, серед яких 26 подано в інтерпретаціях М. Гуця. Архітектура книжки в чудовому оформленні відомих художників України Миколи Гроха та Бориса Туліна відзначаються чіткою структурою і логічністю.

У ній – три розділи з підрозділами, де вміщено пісні епічні, ліро-епічні та ліричні, які супроводжуються відповідними науково-популярними розвідками упорядника під загальною назвою «Пісні мужніх», примітками й додатками. У «Додатках» подається 14 текстів в оригіналі з мелодіями, щоб деякою мірою відчувати «запах» оригіналів.

«Уже майже два століття линуть по світу, чаруючи своєю ідейною наснагою та поетичною красою, ці самородні “диворожі”; що виникли і вибуяли під теплим полудневим небом», – пише в передмові «Пісні мужніх» Михайло Гуць. І далі продовжує: «Сербсько-хорватські пісні за глибиною змісту, високохудожньою формою та своїм значенням дорівнюють найкращим мистецьким творам світової культури. У важку для південних слов'ян добу, коли турецькі завойовники, захопивши Балкани, нищили їхню культуру і силоміць накидали їм свою, народна пісня, що розправила тоді могутні крила, була найсильнішим чинником духовного самозбереження поневолених балканських народів» (С. 6). М. Гуць наголошує, що велика заслуга популяризації пісень сербського народу на світових просторах належить Вуку Караджичу. «З появою фундаментальних збірок великого сина сербської землі Вука Караджича, – підкреслює дослідник, – сербсько-хорватські народні пісні облетіли весь світ. І до напівзабутих на ті часи південних слов'ян, що стікали кров'ю і творили високе мистецтво, Європа звернула свій погляд як на якесь диво. Адже їхні пісні були свіжим подихом на культурній ниві світу. Були тією принадною запашною квіткою, котру й інші народи прагнули пересадити до зільників своєї поезії. В Європі немає жодної країни, на мову якої не було б перекладено бодай кілька зразків сербсько-хорватського пісенного фольклору.

Особливо сприятливий ґрунт пісенна творчість південнослов'янських побратимів знайшла на Україні... За неповними підрахунками досі перекладено українською мовою

близько 15 тисяч поетичних рядків сербсько-хорватських народних пісень (до 300 творів). Цікаво зазначити, що багато пісень мають по кілька перекладів. Поетична творчість балканських слов'ян міцно увійшла у культурне життя нашого народу» (там само).

Відчуваючи народну пісню до найтонших нюансів та проникаючи в глибину її суті, М. Гуць всебічно аналізує твір, його зміст і поетику, часто робить узагальнюючі висновки. У такому плані він розглядає і хвилюючу пісню-баладу з косівського циклу «Смерть матері Юговичів». «За змістом, архітектонікою й поетичною красою, за психологізмом і драматичною напругою, – підкреслює дослідник, – пісню “Смерть матері Юговичів” можна вважати вершиною сербсько-хорватської народної поезії. Образ матері в ній переростає в символічний образ усієї страдницької Сербії. І навіть більше: мати Юговичів – це всі матері, які віками збирали мертвих своїх синів на полі бою...» (С. 265).

Великим розмаїттям мотивів, високою емоційною напругою, довершеністю художньої форми відзначається, як наголошує М. Гуць, не тільки героїчний епос південних слов'ян, але і їхні ліричні пісні. Дослідник пише: «Розмаїта за темами, сюжетами та образами, багата символікою і поетикою народна лірика сербів і хорватів – одна з найзапашніших гілок на дереві слов'янської народної поезії» (С. 327). Про кількість українських перекладів (і їх передруків) народнопісенної творчості сербів і хорватів засвідчують бібліографії, складені М. Гуцем і надруковані в нас і за кордоном у наукових збірниках: «Сербсько-хорватські народні пісні в українських перекладах (1837–1965)» // «Слов'янське літературознавство і фольклористика: Республіканський міжвідомчий збірник». – Вип. 5. – К.: Наукова думка, 1970. – С. 110–144; «Народна поезія сербів і хорватів в українських перекладах» // «Збірник за славистику». – Нови сад; Матица српска, 1976. – № 10. – С. 185–212.

Високим науково-теоретичним рівнем відзначаються і статті М. Гуця, присвячені науково-культурним зв'язкам українського народу з південними слов'янами, які теж схвально оцінені славістами. Назвемо деякі з них: Маловідомі переклади і переспіви сербських народних пісень українською мовою // Міжслов'янські фольклористичні взаємини. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 162–195; Переклади М. П. Старицького сербських народних пісень // Славістичний збірник. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 404–423; Шевченко і сербська народна пісня // Народна творчість та етнографія. – 1964. – № 2. – С. 56–63; И. Франко и српска народна песма // Прилози за књижевност, језик историју и фолклор. – Београд, 1964. – Књ. 32. – Св. 3–4. – С. 212–226; I. Франко – перекладач південнослов'янського гайдуцького епосу // Іван Франко. Статті і матеріали. Збірник одинадцятий. – Л.: Вид-во Львівського ун-ту, 1964. – С. 142–150; Недруковані переклади Я. Головацького з сербської та хорватської народної поезії. – Рад. літературознавство. – К., 1965. – № 2. – С. 74–79; Вук Караджич і суспільно-наукова думка на Україні (XIX ст.) // Міжслов'янські літературні і фольклористичні взаємини. – Вип. 1. – К.: Наукова думка, 1965. – С. 97–115; Лисенко і пісенна культура народів Югославії // Микола Лисенко – борець за народність і реалізм у мистецтві. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 146–173; Іван Франко про сербсько-хорватські пісні // Всесвіт. – 1966. – № 9. – С. 188–192; Вук Караджич і українська фольклористика // Вуков зборник. Српска академија наука и уметности. – Београд: Научно дело, 1966. – С. 261–288; Визвольні ідеї в сербсько-хорватському епосі // Визвольний рух слов'ян у народній пісенній творчості (XVII–XIX ст.) – К.: Наукова думка, 1971. – С. 54–81, 211–225; З творчої майстерності Рильського-перекладача // Всесвіт. – 1972. – № 11. – С. 146–149; Іван Франко и българската хайдушка песен // Български фолклор. – София: Изд-во на Българската академия на на-

уките, 1976. – Кн. 3–4. – С. 95–100; «З народного напившись джерела...» (Максим Рильський і сербсько-хорватська пісня): До IX Міжнародного з'їзду славистів // Українська мова і література в школі. – 1983. – № 8. – С. 3–9; Іван Франко і Вук Караджич // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 8; Велетень слов'янської фольклористики (до 200-річчя з дня народження Вука Караджича) // Народна творчість та етнографія. – 1987. – № 6. – С. 31–38; Світоч слов'янської науки (До 100-річчя з дня народження Ватрослава Ягича (у співавт. з Г.Є. Гуць) // Народна творчість та етнографія. – 1988. – № 6. – С. 30–37; Світоч слов'янської культури (Про Вука Караджича): До X Міжнародного з'їзду славистів // Українська мова і література в школі. – 1988. – № 9. – С. 3–7; Ватрослав Ягич та Іван Франко // Українська мова і література в школі. – 1988. – № 12; Пісенний пам'ятник героїзму південних слов'ян (До 600-річчя Косівської битви) // Народна творчість та етнографія. – 1989. – № 6. – С. 61–68; Сербский народный эпос в украинских переводах /XXIV БЕПС/ // Преводна књижевност: Зборник радова XXIII–XXVI београдских преводачких сусрета 1997–2001. – Београд, 2002. – С. 321–323.

Той юнацький запал захоплення сербською пісенною культурою, який виявився ще у студентські роки М. Гуця, не згас і сьогодні в цього вже сивочолого науковця. М. Гуць підготував до друку в українських перекладах збірку сербських народних казок із зібрання Вука Караджича і мріє їх видати. Є в невомного сербіста й інші плани. «Я ще думаю, – каже він, – опублікувати окремою книжкою бібліографію українських перекладів сербських народних пісень (із передруками), щоб була своєрідна українська трилогія пісень південнослов'янських побратимів – монографічне дослідження їх у контексті з Україною (здійснене 1966 року), антологія сербських пісень в укра-

їнських перекладах (здійснене 1970 року), згадана бібліографія, яка б завершувала трилогію (ще не видана). Маю також гадку, якщо Господь дасть мені сили, видати збірник “Вук Караджич і Україна”, в який увійдуть українські переклади сербських різножанрових фольклорних творів (пісні, казки, прислів’я, приказки й загадки) із багатого зібрання народно-поетичної творчості Вука Караджича».

Дай то, Боже, щоб ці благородні плани науковця-славіста здійснилися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Народна књижевност. – Београд, 1966. – С. 138.
2. Сербський фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях. 1837–2004 // Матеріали до бібліографії. – К., 2005. – С. 26.
3. Франко І. Збір. творів: У 50 т. / І. Франко– К., 1980. – Т. 40 – С. 54–55.